

C. Rogozanu, *Naratorul cel rău. Un studiu despre realismul românesc: Rebreanu, Preda, Dumitriu*, Cluj-Napoca, Editura TACT, ISBN 978-606-9039-23-6, 2024, 484 p.

Cât de *osificate* sunt perspectivele critice consacrate, referitoare la romanele lui Liviu Rebreanu, Marin Preda sau Petru Dumitriu, ne demonstrează C. Rogozanu pe parcursul celor peste patru sute de pagini ale cărții *Naratorul cel rău. Un studiu despre realismul românesc: Rebreanu, Preda, Dumitriu*. Autorul fixează chiar de la început *punctul terminus* al demersului: „Miza lucrării este de a clătina hegemonia – instaurată în ultimele cinci decenii – a interpretării exclusiv estetizante a unor autori atât de importanți, prin urmărirea atentă a modului în care aceștia au codificat și au înregistrat etape diverse ale modernității românești, a manierei în care au cartografiat social acest spațiu” (p. 6).

La baza studiului stau perspective teoretice importante: M. Bahtin și Lucien Goldman (*ideologemul și globalizarea*), Gayatri Chakravorty Spivak (*vocile subalternului*), Aijaz Ahmad (*specificul răspunsului local*), Kang Lui (*revoluția culturală rurală alternativă*), Georg Lukács (*defetișizarea, eroul de mijloc și muncitorimea la putere*), F. Jameson (*apolitismul postmodern și reinventarea critică a ideologemului*) sau Pierre Bourdieu (*termenul de agent*). Studiul validează înțelegerea realismului ca „gen epic consolidat în sistemul capitalist, formă artistică de înregistrare critică a tensiunilor de clasă, a luptelor ideologice, a evoluției păturilor populare” (p. 5). Această discuție are în vedere *schimbarea statutului observatorului, vocile narrative diverse* – mica burghezie, țărănul, deposezații, muncitorii – *sau modificările sociale și politice privite la nivel global*. Realismul se particularizează în funcție de retorica de clasă care îl produce, punându-se accent pe obiectivitatea din poziția micii-burghezii la Rebreanu, noi tipuri de naratori sceptici (țărănul, proletarul, activistul, intelectualul, comunistul) la Preda sau preluarea vocii burgheze a realismului clasic în numele vocii moraliste a proletarului-intelectual la Petru Dumitriu. Interogațiile dinamizează discursul critic, indicând, în straturi, câteva dintre punctele fierbinți ale discuției. *Care e rolul social al artei? Care e locul realismului românesc într-un sistem mondial al literaturii? Poate o paradigmă de clasă, ideologizată, să producă text/ imagine? Cum se petrec mutațiile în cadrul speciilor literare?* – iată o parte a întrebărilor la care studiul lui C. Rogozanu își propune să răspundă. Și nu sunt singurele. Căci autorul are în vedere și *portretizarea clasei de mijloc, observarea legăturii dintre ideologemele din câmpul cultural al operei și narator, discutarea rostului genealogiilor românești într-o literatură tânără sau a locului literaturii române într-un sistem mondial*.

C. Rogozanu propune o „normalizare” a viziunii asupra *realismului socialist*, considerat de multe ori un eșec „ideologic-literar”, care ar trebui, conform autorului, privit și evaluat prin intermediul mutațiilor suferite odată cu trecerea prin diferite perioade istorice și etape ale „modernității”, ce poartă

amprenta politicului. Elementele de naratologie și teorie literară sunt atent selectate, bibliografia critică este redusă, fixându-se repere teoretice și critice în funcție de legăturile dintre teorie, critică ideologică, sociologie și interpretare literară. Noile puncte de vedere glisează de la literar la politic și invers, căci, spune C. Rogozanu momentele politice cheie și mișcările sociale de amploare „lasă urme în artă” (p. 97).

Titlul incitant este explicat la un moment dat chiar de autor: „Naratorul sensibil la tensiuni sociale este acel «ochi rău», introdus de Dumitriu în *Cronica de familie*, cel care observă unilateral, dinspre deposezați spre clasele superioare. Îl putem numi și «naratorul cel rău», prin opoziție cu «demiurgul cel rău» cioranian: Cioran se imaginea într-o polemică cu un creator nevolnic, Dumitriu intră în polemică istorică, cu clasele dominante. [...] Naratorul cel rău are un ochi aparte pentru detaliile greu observabile anterior, mai ales dominația în funcție de clasă” (p. 332-333). Această *sensibilitate* a noului tip de narator, pusă sub semnul ideologiei, se configurează prin intermediul *ideologemelor realismului*, care gestionează judecăți, senzații, tensiuni, prin care se recuperează imaginea luptei de clasă.

Metoda analitică folosită diferă în funcție de fiecare scriitor, perioadă istorică sau de maniera în care este concepută opera. Studiul mizează pe elemente de „naratologie a clasei”, care conjugă *distant reading-ul* ideologic (prin care ni se arată cum poziționarea „corectă” a scriitorului în raport cu politicul produce mari schimbări ale expresiei artistice), cu un *close reading* al recurențelor interesante, despre care aproape că nu se vorbește în critica literară. Subtemele capitolelor urmăresc, printre altele, *conceptualizarea literaturii țărănești, modernismele și modernitățile* (modernitatea interbelică și noua modernitate, introdusă de comuniști), *originile sociale ale naratorului* sau *conceptualizarea burgheziei semiperiferice*. În cazul lui Liviu Rebreanu, C. Rogozanu prezintă geneza unor romane, perspectivele critice eronate și cele care ignoră problematici importante ca războiul sau liniștea dinaintea izbucnirii acestuia, fixându-se exclusiv asupra abordărilor sociologizante și psihologizante, pe nuanțări ideologice, simboluri, înțelesuri metafizice, imaginea țăranimii sau pe elemente de structură ale romanului. Funcționalitatea mecanismului hermeneutic, evoluția și mutațiile gândirii analitice sau recuperările critice sunt urmărire la nivel minimal de la Garabet Ibrăileanu, la Eugen Simion și Nicolae Manolescu. Fragmentele de jurnal, mărturiile, scrisorile pe care C. Rogozanu le ia în calcul în această discuție ajută la configurarea unui Rebreanu conștient de modificările tehnice ale metodelor realismului. În ceea ce-l privește pe Marin Preda, autorul urmărește evoluția ideologică a scriitorului, negocierea cu sistemul comunist, schimbarea convențiilor realiste, „decodarea ideologică”, subliniind contradicția dintre ochiul care privește critic o societate în ascensiune și dezamăgirea din ultima parte a creației. „Fundăturile hermeneutice” – evidențierea conflictului dintre lumi sau a filozofiei țăărănești – sunt rând pe rând demontate, iar autorul nu evită opiniile vehemente și tăieturile nemiloase. *Cum trebuie citit Preda?* După spusele lui C. Rogozanu, trebuie citit conform etapelor de creație și schimbărilor de structură, percepție sau viziune creatoare și *reinventărilor tipologice*, prin care se face trecerea de la rural la urban. Dacă în *Moromeții* putem decoda criza ruralului modernizat forțat, în *Risipitorii* și *Intrusul*

surprindem boomul economic, iar în *Cel mai iubit dintre pământeni* avem imaginea intelectualului părăsit de sistem. *Ce aduce nou limba lui Preda?* se întreabă autorul studiului. Ei bine, dincolo de „înjurături cu năduf”, avem greutatea rurală a satului, gluma prin invecitivă, șablonul realismului-socialist, inovații balzacienne, prototipuri ale imprevizibilului, dezvrăjirea lumii țărănești, noi naratori din clasele inferioare, individualități cu „biografii sucite” și, extrem de important, un realism cu o conștiința de clasă nemaîntâlnită în literatura română de până atunci. În continuarea demersului, autorul punctează importanța unui scriitor uitat, Petru Dumitriu, care creează „vocea naratorului ideologic”. Sunt urmărite aici și schimbările de perspectivă generate de părăsirea țării, apoi de fixarea atenției asupra țăranilor și muncitorilor. Portretul lui Dumitriu și imaginea operei sunt verificate prin raportare la alți scriitori, între care Alexandr Soljenițin, Milovan Djilas sau Czesław Miłosz. Vocea rea, neîndurătoare, descătușată prin *Cronică de familie*, este o voce unică în literatura română, e *vocea slugii care își denunță stăpânul, vocea deposedaților, a mușicilor* care impun o altă viziune asupra elitelor.

Scriitorii aleși de C. Rogozanu servesc drept exemplu de inserare a mecanismelor sociale în construcția operei, acordându-se atenție contextualizărilor și momentelor istorice importante, când unele păături sociale pot modifica un sector al expresiei publice sau intime (limbaj, mode, valori). Iată, exemplifică autorul, cum faptul divers decriptează mecanisme ideologice și sociale: „Când un arendaș stă într-un compartiment de tren cu un aristocrat și cu un ziarist din clasa de mijloc inferioară și vorbește despre țăranii ca despre niște brute, se declanșează nu doar un motor ideologic, ci și un ideologem, pentru a folosi terminologia lui Bahtin, preluată apoi de poststructuraliști și de Fredric Jameson, adică un *device* narativ și stilistic” (p. 17).

Stabilirea vocii de clasă pe care vor să o imprime scriitorii este un alt punct de interes al studiului. Această dilemă a poziționării punctului de vedere – *Cine vorbește? Pentru cine vorbește?* – ascunde traiectorii interpretative provocatoare: „Clasa socială narativă și clasa socială a autorului diferă flagrant, în mod firesc în funcție de epoci. Nu am avut autor țăran care să-și asume și o voce narativă «țăărănească»” (p. 20). Cele trei studii de caz sunt completate, într-o manieră originală, de o lectură a capitolelor prinse în manualele școlare, de trecerea în revistă a ecranizărilor importante, alături de o analiză a dimensiunii realist-socialiste și a manierismului operei lui Eugen Barbu. Viziunea critică din manuale apare la fel de limitativă, căci mizează pe simplificare didactică, analize textuale stricte, decontextualizare istorică și ideologică. Autorul indică astfel o altă zonă obscură în care textul stă prins în „păienjeniișul” actului critic deformat.

Reluăm la final întrebarea pe care o lansează Andrei State pe ultima copertă a cărții – *De ce „Naratorul cel rău” este o carte atât de puternică?* Dincolo de buna cunoaștere a elementelor de naratologie și a operelor scriitorilor vizați, vorbim despre un studiu curajos, care propune schimbarea lentilelor prin care se filtrează textele literare canonice și, implicit, depășirea analizei strict estetice, în cazul unor creații concepute pe un fundal politic și ideologic efervescent. În acest punct se nasc importante interogații, cu miză recuperatoare. De exemplu, *cum pot fi descriși marii tăcuți (muncitori,*

comuniști, țărani)? O analiză a *istoriei tăcerii* e mai mult decât necesară, consideră autorul studiului, căci ar cuprinde nu doar „tăceri” de clasă, ci și de gen, de etnie. Aceasta nu e singura provocare pe care C. Rogozanu o aruncă hermeneuților contemporani; studiul abundă de chei de lectură posibile.

Privind de la distanță, am putea spune că acest demers apare în momentul oportun, căci literatura, care „conține acele mari adevăruri pe care nu le pot spune direct nici sociologi, nici istorici, nimeni altcineva decât scriitorii” – după cum subliniază chiar autorul într-un interviu – are nevoie astăzi, mai mult decât oricând, de noi puncte de sprijin, de noi pârgii de captare a receptorului, fie el specializat sau simplu elev de liceu. Contribuție inovatoare, demonstrație de forță analitică și limpezime a gândirii, *Naratorul cel rău*, așa cum observa Alex Goldiș, poate deschide „un șantier de investigații lipsit de precedent în cercetarea literară a ultimelor decenii”.

Otilia UNGUREANU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
otiliaungureanu83@yahoo.com